

เอกสารวิชาการส่วนบุคคล
(Individual Study)

หลักประกันอิสรภาพ จากการถูกคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย
ในระบอบประชาธิปไตย

จัดทำโดย นายเชวง ชูศิริ
รหัส ๖๔๐๙๐๘

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการอบรม
หลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ ๙
วิทยาลัยศาลรัฐธรรมนูญ
สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

ลิขสิทธิ์ของสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

หลักประกันอิสรภาพ จากการถูกคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายในระบอบประชาธิปไตย

นายเชวง ชูศิริ

บทคัดย่อ

ประเทศไทยปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขมาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๗๕ จนถึงปัจจุบัน หลักประชาธิปไตยเป็นหลักการที่รับรองสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาค ของประชาชน ปัจจุบันหลักการดังกล่าวได้รับการรับรองคุ้มครองโดยบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ซึ่งองค์การตามรัฐธรรมนูญมีบทบาทสำคัญต่อการอำนวยความสะดวก ยุติธรรมทางอาญา บังคับใช้กฎหมายตามหลักนิติธรรมให้แก่ประชาชน คุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของ ประชาชนทั้งในและนอกประเทศตามหลักมาตรฐานสากล ให้ความช่วยเหลือ ให้คำปรึกษาทางกฎหมาย แก่ประชาชน ปฏิบัติต่อผู้ต้องหาหรือผู้เสียหายอย่างเท่าเทียม ทำให้ประชาชนได้รับความเสมอภาคกัน ในทางกฎหมาย ซึ่งสอดคล้องกับที่ได้รับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ อันเป็นการส่งเสริมหลักนิติธรรมในระบอบ ประชาธิปไตย เป็นการให้หลักประกันแก่สิทธิเสรีภาพของประชาชน

หลักการคุ้มครองสิทธิผู้ถูกคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณา ความอาญา มาตรา ๙๐ หรือที่เรียกว่าหลัก Habeas Corpus ซึ่งมีที่มาจากประเทศอังกฤษในคดีที่มีการ คุมขังผู้ต้องหาไว้ โดยไม่ชอบด้วยกฎหมายตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๙๐ นี้ หากปรากฏว่าเกิดกรณีมีผู้ถูกคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเกิดจากบุคคลหรือ หน่วยงานของรัฐก็ตาม บุคคลตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๙๐ บัญญัติไว้คือ ๑. ผู้ถูกคุมขังเอง ๒. พนักงานอัยการ ๓. พนักงานสอบสวน ๔. ผู้บัญชาการเรือนจำหรือทัณฑสถาน ๕. สามี กิริยาหรือญาติของผู้นั้นหรือบุคคลอื่นใดเพื่อประโยชน์ของผู้ถูกคุมขัง สามารถยื่นคำร้องขอปล่อยตัวจาก การคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายนั้นได้

คำสำคัญ: หลักประกันอิสรภาพ, การถูกคุมขัง, โดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย, ระบอบประชาธิปไตย

Abstract

บทนำ

การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนถือเป็นหัวใจสำคัญในการปกครองในระบอบประชาธิปไตย การจำกัดสิทธิเสรีภาพของบุคคล ไม่ว่าจะเป็นการจับกุม การคุมขังบุคคลจะกระทำมิได้ เว้นแต่มีคำสั่งหรือหมายของศาล ทั้งต้องอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติของกฎหมายและกระทำการเท่าที่จำเป็น และรัฐจะจำกัดหรือล่วงละเมิดสิทธิเสรีภาพบางประการของประชาชนได้ก็ต่อเมื่อเป็นเหตุผลเรื่อง “ความมั่นคงของรัฐ” ซึ่งอาจเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม จะต้องใช้มาตรการที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดและกระทบกระเทือนต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชนอย่างน้อยที่สุด แม้แต่ผู้ต้องสงสัยว่ากระทำความผิดเอง ก็ยังจะต้องได้รับการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพตามหลักกระบวนการที่ถูกต้องตามกฎหมาย (Due process of law) เป็นต้น

ตั้งแต่ช่วงศตวรรษที่ ๒๑ เป็นต้นมา ได้เกิดเหตุการณ์สำคัญหลายประการที่ทำให้มุมมองเรื่องความมั่นคงของรัฐและสิทธิเสรีภาพของประชาชนเปลี่ยนแปลงไปจนส่งผลกระทบต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย กล่าวคือ กระแสโลกาภิวัตน์และความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีได้ส่งผลให้เกิดการตระหนักในเรื่องการคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพของประชาชนมากยิ่งขึ้น เช่น สิทธิในการได้รับข้อมูลข่าวสารของรัฐ (Right to be informed) เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น (Freedom of expression) หรือแม้แต่สิทธิความเป็นส่วนตัว (Privacy rights) เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากในหลายประเทศ แทบทุกภาคส่วนได้ออกมาเรียกร้องให้รัฐต้องออกกฎหมาย รับรองและคุ้มครองสิทธิเสรีภาพดังกล่าวให้แก่ประชาชน ขณะเดียวกัน ในมิติของความมั่นคง วิกฤตเศรษฐกิจ หรือแม้แต่การก่อการร้าย ตลอดจนความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่ก่อให้เกิดอาชญากรรมทางไซเบอร์ (Cyber crime) ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความท้าทายต่อความมั่นคงของรัฐ จนส่งผล ให้ประเทศที่ปกครองในระบอบประชาธิปไตยหลายแห่งมีการใช้อำนาจรัฐผ่านทางนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ โดยให้ความสำคัญกับการรักษาความมั่นคงของรัฐมากกว่าการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน ภายใต้สถานการณ์บางสถานการณ์และบางช่วงเวลา เช่น การจำกัดสิทธิในการเข้าถึงข้อมูลของรัฐ หรือการให้รัฐเข้าถึงข้อมูลส่วนบุคคลของประชาชน โดยอาศัยเหตุผลเรื่องความมั่นคงของรัฐ เป็นต้น

สำหรับประเทศไทยนั้น การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคลแม้จะมีบทบัญญัติรองรับสิทธิเสรีภาพของประชาชนที่เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมไว้บ้างแล้วก็ตาม แต่ก็ไม่มีการบังคับควบคุมการใช้อำนาจรัฐในส่วนที่เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมให้เป็นไปตามหลักการของบทบัญญัติตามกฎหมายอย่างจริงจัง จึงเกิดปัญหาในทางปฏิบัติที่ไม่สอดคล้องกับการคุ้มครองสิทธิตามกฎหมายอยู่บ่อยครั้ง สาเหตุอาจเกิดจากความไม่เข้าใจของเจ้าพนักงานในกระบวนการยุติธรรมถึงความมุ่งหมายในการดำเนินคดีอาญาที่ต้องการค้นหาความจริงในการที่จะต้องรักษาสิทธิเสรีภาพของผู้ต้องหาหรือจำเลยให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และจะต้องกระทำการจำกัดเสรีภาพบุคคลดังกล่าวเท่าที่จำเป็นเพื่อประโยชน์ต่อคดีเท่านั้น หรือเพราะความมุ่งมั่นที่จะรักษาความสงบเรียบร้อยจนละเลยเสรีภาพของบุคคลดังกล่าว และขาดมาตรการในการควบคุมการปฏิบัติหน้าที่หรือไม่มีข้อบังคับที่ละเอียดพอที่จะควบคุมการใช้อำนาจของเจ้าพนักงาน จึงเป็นผลให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา เช่น เจ้าหน้าที่ของรัฐกระทำการล่วง

ละเมิดต่อสิทธิเสรีภาพในร่างกายและทรัพย์สินของประชาชน การจับและการคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา ๙๐ หรือที่เรียกว่าหลัก Habeas Corpus ซึ่งมีที่มาจากประเทศอังกฤษในคดีที่มีการคุมขังผู้ต้องหาโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ฉะนั้นตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา ๙๐ ซึ่งบทบัญญัตินี้ได้บัญญัติขึ้นเพื่อปกป้องคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคลในอันที่จะไม่ให้บุคคลอื่นมาคุมขังโดยมิชอบด้วยกฎหมาย ทั้งนี้ได้มีการกำหนดมาตรการคุ้มครอง ให้บุคคลที่ถูกกฎหมายกำหนดดังกล่าวสามารถยื่นคำร้องขอต่อศาลให้ปล่อยตัวได้

ดังนั้น เพื่อให้เป็นหลักประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ที่บัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย การคุมขังบุคคลใดบุคคลหนึ่งจะต้องกระทำด้วยความระมัดระวัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้อำนาจตามที่ตนเข้าใจว่ากฎหมายให้อำนาจอาจเป็นการกระทำอันมิชอบด้วยกฎหมายได้ ดังมีตัวอย่างมาแล้วเช่นการควบคุมตัวผู้ต้องหาเกินกว่าที่กฎหมายกำหนดให้ควบคุมตัวได้ของเจ้าพนักงานตำรวจ เป็นต้น

ความหมายและหลักการของประชาธิปไตย

ความหมายของประชาธิปไตย

ศาสตราจารย์ ปรีดี พนมยงค์^๑ ให้ความหมายของคำว่า ประชาธิปไตย ในงานเขียน “ประชาธิปไตย” เบื้องต้นสำหรับสามัญชนไว้ว่า “ประชาธิปไตย” ประกอบด้วยคำว่า “ประชา” หมายถึง หมู่คนคือปวงชน กับคำว่า “อธิปไตย” หมายถึงความเป็นใหญ่ คำว่า “ประชาธิปไตย” จึงหมายถึง “ความเป็นใหญ่ของปวงชน”

ราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายของคำว่า “ประชาธิปไตย” ไว้ในหนังสือพจนานุกรมของทางราชการว่า “แบบการปกครองที่ถือมติปวงชนเป็นใหญ่”

คำว่า ประชาธิปไตย ซึ่งตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า Democracy ซึ่งเกิดจากการผสมคำสองคำ คือ Demos กับ Kratein หรือ Demos (ประชาชน) และ Krators หรือ Kratein (การปกครอง) ฉะนั้น ประชาธิปไตย (Demokratia) จึงหมายถึง การปกครองโดยประชาชน

ส่วนคำว่าประชาธิปไตยที่ใช้ในภาษาไทยของเรานั้นบัญญัติขึ้นโดยเทียบกับศัพท์ภาษาอังกฤษ เป็นการนำเอาคำสองคำมารวมกันคือ ประชา ซึ่งเป็นคำสันสกฤต รูปคำเดิม คือ ประชา แปลว่า ราชนกรหรือประชาชนและคำว่า อธิปไตย แปลว่า ความเป็นใหญ่อย่างยิ่ง ฉะนั้นประชาธิปไตยจึงหมายถึงระบอบการปกครองที่ประชาชนมีอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศนั่นเอง

ประชาธิปไตย คือ การปกครองโดยประชาชน เมื่อการปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้นอำนาจสูงสุดเป็นของประชาชน ประชาชนทุกคนจึงมีสิทธิและเสรีภาพซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติและอยู่เหนืออำนาจรัฐรัฐจะก้าวล่วงเข้ามาจำกัดสิทธิและเสรีภาพของประชาชนไม่ได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพ ก็อาจใช้สิทธิและเสรีภาพของตนจนกระทบกระทั่งกับสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้องมีการควบคุมการใช้สิทธิและเสรีภาพของประชาชน ทั้งนี้ หากรัฐจะจำกัดสิทธิและเสรีภาพของประชาชน จะต้องดำเนินการโดยกฎหมาย ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่ตราขึ้นจากตัวแทนของ

^๑ ปรีดี พนมยงค์, ประชาธิปไตย และรัฐธรรมนูญเบื้องต้น กับการร่างรัฐธรรมนูญ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สุวรรณภูมิ), ๒๕๑๗.

ประชาชนเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์ในการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของประชาชนเอง ดังนั้น การปกครองระบอบประชาธิปไตยจึงเป็นการปกครองระบอบเดียวที่ประชาชนมีสิทธิและเสรีภาพของประชาชน

ความหมายของประชาธิปไตยด้านสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาค นักปรัชญาการเมืองหลายท่านที่ชี้ให้เห็นว่ารูปแบบการปกครองที่ดีก็คือ การปกครองที่เคารพสิทธิ และความเสมอภาคของมนุษย์ เชื่อว่า สมาชิกของสังคมทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันที่จะเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม เพื่อพัฒนาตนเองและสังคมโดยรวม นอกจากนี้ระบบการเมืองจะต้องเปิดโอกาส หรือให้เสรีภาพแก่ประชาชนในการดำเนินการใด ๆ ภายใต้กฎระเบียบของสังคมด้วย ซึ่งรูปแบบการปกครองดังกล่าวก็คือ ระบอบประชาธิปไตย

หลักการสำคัญของการปกครองระบอบประชาธิปไตย

๑. หลักความเสมอภาค

ความเสมอภาคทางการเมืองประชาชนทุกคนสามารถมีส่วนร่วมทางการเมืองได้อย่างเท่าเทียมกัน และหลักความเสมอภาคทางการเมืองผ่านประชาชนทุกระดับทุกอาชีพที่ต่างมีหนึ่งสิทธิหนึ่งเสียงเท่าเทียมกัน

ความเสมอภาคทางเศรษฐกิจประชาชนทุกคนต้องไม่ถูกกีดกันในการประกอบอาชีพการประกอบกิจการต้องเป็นไปอย่างเสรีเป็นธรรมไม่มีการผูกขาดทางการค้า หลักความเสมอภาคทางเศรษฐกิจผ่านเรื่องราวของประชาชนคนหนึ่งซึ่งสามารถเปลี่ยนอาชีพได้อย่างอิสระเสรี

ความเสมอภาคทางโอกาสบุคคลสามารถจะได้รับการศึกษา การรักษาพยาบาลและการให้บริการจากรัฐอย่างเท่าเทียมกันแม้ว่าจะต่างฐานะกัน

๒. หลักสิทธิ เสรีภาพและหน้าที่

สิทธิ คือ อำนาจอันชอบธรรม หรือประโยชน์ที่กฎหมายรับรองและคุ้มครอง การเคารพสิทธิซึ่งกันและกัน

เสรีภาพ คือ การมีอิสระที่จะกระทำการใด ๆ โดยต้องไม่ละเมิดเสรีภาพของผู้อื่น

หน้าที่ คือ สิ่งที่บุคคลต้องปฏิบัติหรืองดเว้นจากการปฏิบัติบุคคลย่อมมีสิทธิ เสรีภาพ และหน้าที่ซึ่งการใช้สิทธิ เสรีภาพต้องไม่ไปละเมิดสิทธิของผู้อื่น และต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนภายใต้กฎหมาย

๓. หลักนิติธรรม

การใช้กฎหมายเป็นหลักในการบริหารประเทศ บุคคลทุกคนต้องอยู่ภายใต้กฎหมาย เจ้าหน้าที่ของรัฐต้องใช้กฎหมายต่อทุกคนอย่างเท่าเทียมกันโดยไม่เลือกปฏิบัติ

๔. หลักการใช้เหตุผล

คือ การใช้หลักเหตุผลมาเป็นพื้นฐานในการตัดสินใจ และหากมีการตัดสินใจปัญหาด้วยการออกเสียงต้องยอมรับมติของเสียงข้างมาก แต่ต้องเคารพสิทธิของเสียงส่วนน้อย

๕. หลักการมีส่วนร่วมทางการเมือง

การปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้น ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศทั้งทางตรงและทางอ้อม

ทางตรง คือการใช้สิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ เช่น การแสดงความคิดเห็น การออกเสียงประชามติ การขอรับรู้อะไรข้อมูลข่าวสารราชการ การชุมนุม การร้องทุกข์ส่วนราชการ

ทางอ้อม คือ การเลือกตั้งตัวแทน เช่น ส.ส., ส.ว. ไปทำหน้าที่ในการออกกฎหมายและบริหารประเทศแทนตน

ความสำคัญของประชาธิปไตยกับสิทธิของผู้ถูกคุมขัง

สิทธิของผู้ถูกคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ได้บัญญัติไว้ใน มาตรา ๙๐ แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ซึ่งบทบัญญัตินี้ได้บัญญัติขึ้นเพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคลในอันที่จะไม่ให้บุคคลอื่นมาคุมขัง โดยมีชอบด้วยกฎหมาย ทั้งนี้ได้มีการกำหนดมาตรการคุ้มครอง ให้บุคคลดังกล่าวที่ถูกคุมขังสามารถยื่นคำร้องขอต่อศาลให้ปล่อยตัวได้

การยื่นคำร้องขอให้ปล่อยตัว

ในกรณีที่มีการคุมขังบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย บุคคลนั้นสามารถที่จะร้องขอต่อศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีอาญานั้นขอให้ปล่อยตนได้ ทั้งนี้การจะร้องขอได้นั้นต้องมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้ คือ

๑. ต้องมีการถูกคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย

การถูกคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ตามมาตรา ๙๐ แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา นี้ จะต้องประกอบด้วยข้อเท็จจริงข้อใดข้อหนึ่ง ดังต่อไปนี้

(๑) มีการอ้างว่าบุคคลใดต้องถูกคุมขังในคดีอาญาโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย หรือ

(๒) มีการอ้างว่าบุคคลใดต้องถูกคุมขังในกรณีอื่นใดโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย

อย่างไรก็ตาม ถ้าไม่มีการคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายในระหว่างที่มีการยื่นคำร้องขอให้ปล่อย หรือการไต่สวนคำร้องขอให้ปล่อยนั้นยังไม่ถึงที่สุด ไม่ว่าจะเป็นเพราะผู้ถูกคุมขังได้รับการปล่อยตัวไปในระหว่างนั้นก็ตาม ศาลชอบที่จะจำหน่ายคดีนั้นได้และสิทธิของบุคคลที่ร้องขอให้ปล่อยย่อมระงับไป เพราะสิทธิเช่นว่านั้นจะมีอยู่เพียงระยะเวลาที่ถูกคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายเท่านั้น เช่น ตัวอย่างคำพิพากษาฎีกาที่ ๗๑๑๖/๒๕๔๔ ที่ผู้ร้องยื่นคำร้องว่าเจ้าพนักงานตรวจค้น จับกุมและคุมขังผู้ร้องโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย แต่ข้อเท็จจริงในขณะที่ผู้ร้องยื่นคำร้องปรากฏว่าอัยการได้ยื่นฟ้องผู้ร้องต่อศาลในความผิดดังกล่าว และศาลชั้นต้นประทับฟ้องพร้อมทั้งออกหมายขังผู้ร้องไว้ระหว่างพิจารณา ดังนั้นถึงแม้ว่าการคุมขังโดยเจ้าพนักงานจะไม่ชอบด้วยกฎหมาย แต่สิ้นสุดไปแล้วเมื่อศาลประทับฟ้องและออกหมายขังผู้ร้องในระหว่างพิจารณา สิทธิของผู้ร้องที่จะร้องขอให้ปล่อยจากการคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายจึงระงับไป

๒. บุคคลที่มีสิทธิยื่นคำร้องต่อศาลท้องถิ่นที่มีอำนาจพิจารณาคดีอาญาขอให้ปล่อย ได้แก่

(๑) ผู้ถูกคุมขังเอง

(๒) พนักงานอัยการ

(๓) พนักงานสอบสวน

(๔) ผู้บัญชาการเรือนจำหรือพัศดี

(๕) สามเณร ภริยา หรือญาติของผู้นั้น หรือบุคคลอื่นใดเพื่อประโยชน์ของผู้ถูกคุมขัง

การดำเนินการไต่สวนของศาล

มาตรา ๙๐ วรรคท้าย แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา กำหนดให้ศาลที่ได้รับคำร้องขอให้ปล่อย จะต้องดำเนินการไต่สวนฝ่ายเดียวโดยด่วน หากศาลเห็นว่า คำร้องนั้นมีมูล ศาลมี

อำนาจสั่งผู้คุมขังให้นำตัวผู้ถูกคุมขังมาศาลโดยพลัน และถ้าผู้คุมขังแสดงให้เห็นเป็นที่พอใจแก่ศาลไม่ได้ว่าการคุมขังเป็นการชอบด้วยกฎหมาย ให้ศาลสั่งปล่อยตัวผู้ถูกคุมขังไปทันที ทั้งนี้ผู้คุมขังไม่จำเป็นต้องเป็นเจ้าของพนักงานจะเป็นบุคคลอื่นใดก็ได้ที่ก่อให้เกิดการคุมขัง เมื่อมีการนำผู้คุมขังและตัวผู้ถูกคุมขังมาที่ศาลพร้อมกันแล้ว ศาลจะเริ่มทำการไต่สวนตามมาตรา ๙๐ แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และการไต่สวนตามมาตรา ๙๐ นี้ไม่ตกอยู่ในบังคับแห่งบทบัญญัติเรื่องการสืบพยานในคดี โดยเมื่อศาลเห็นว่าคำร้องนี้มีมูล ศาลจึงจะมีคำสั่งให้ผู้คุมขังนำตัวผู้ถูกคุมขังมาศาล และเป็นหน้าที่ของผู้คุมขังที่จะพิสูจน์และนำพยานมาสืบให้เป็นที่พอใจแก่ศาลว่าการคุมขังนั้นเป็นไปโดยชอบด้วยกฎหมาย การไต่สวนและอ้างพยานในชั้นนี้ แม้ผู้คุมขังจะไม่ได้ยื่นคำคัดค้านและไม่ได้ยื่นบัญชีระบุพยานไว้ก็ดี ก็ยังสามารถนำพยานเข้าไต่สวนและอ้างส่งเอกสารเพื่อพิสูจน์ให้เป็นที่พอใจแก่ศาลว่าการคุมขังนั้นเป็นไปโดยชอบด้วยกฎหมาย (คำพิพากษาฎีกาที่ ๗๓๘๗/๒๕๔๓)

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิของผู้ถูกคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย

ความหมายของคำว่า “การคุมขังโดยไม่ชอบ”

บทบัญญัติในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา ๙๐ มีหลักเกณฑ์ในการคุ้มครองบุคคลไว้อย่างไร “การคุมขังโดยมิชอบด้วยกฎหมาย” อาจเกิดโดยเจ้าพนักงานซึ่งอาศัยอำนาจตามกฎหมายหรืออาจเกิดโดยคนธรรมดาเป็นผู้ควบคุมหรือขัง ดังที่ได้มีคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๑๒๐๐/๒๕๐๔ วินิจฉัยในเรื่องนี้ว่า

๑. มาตรา ๙๐ ที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาลักษณะ ๕ หมวดที่ ๑ อันว่าด้วย จับ จ้าง จำคุก และมาตรา ๙๐ ก็ใช้คำว่าบุคคลใดต้องถูกควบคุม หรือขัง โดยมีผิดกฎหมาย

คำว่า "ควบคุม" นี้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๒(๒๑) ให้ความหมายไว้ว่าการควบคุมหรือกักขังผู้ถูกจับ โดยพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจในระหว่างสืบสวนและสอบสวน

ส่วนคำว่า "ขัง" ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๒(๒๒) ก็ว่าหมายถึงการกักขังจำเลยหรือผู้ต้องหาโดยศาล

พิจารณาตามนี้ก็ น่าจะเข้าใจว่า มาตรา ๙๐ หมายถึงการควบคุมและขังโดยเจ้าหน้าที่

แต่ในมาตรา ๙๐ นี้เอง วรรคท้ายมีความว่า “เมื่อได้รับคำร้องตั้งนั้นให้ศาลหมายเรียกเจ้าพนักงานหรือบุคคลอื่นซึ่งก่อให้เกิดการควบคุม ขัง หรือ จำคุก มาพร้อมกัน ถ้าเป็นที่พอใจศาลว่าการควบคุมหรือการขังนั้นผิดกฎหมายหรือการจำคุกนั้นผิดจากคำพิพากษา ก็ให้ศาลสั่งปล่อยตัวผู้นั้นไป”

ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา ๙๐ จะมุ่งหมายเฉพาะการควบคุมหรือขังโดยเจ้าพนักงานเท่านั้นหรือไม่ ได้มีคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๑๒๐๐/๒๕๐๔ วินิจฉัยว่าประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาตรา ๙๐ เป็นบทบัญญัติสำหรับกรณีบุคคลต้องถูกควบคุมหรือขังโดยผิดกฎหมาย ไม่ว่าจะ เป็นเจ้าพนักงานหรือคนธรรมดาเป็นผู้ควบคุมหรือขัง หากมาตรา ๙๐ จะมุ่งหมายเฉพาะการควบคุมหรือขังโดยผิดกฎหมายโดยเจ้าพนักงานเท่านั้นแล้วก็จะไม่ให้ความคุ้มครองเพียงพอสำหรับเสรีภาพของบุคคลทั่ว ๆ ดังนั้นในการอธิบายความหมายของมาตรานี้ จึงเป็นไปในแนวที่จะเป็นการคุ้มครองสิทธิของบุคคลให้มากที่สุดดังจะเห็นได้จากคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๑๒๐๐/๒๕๐๔ การคุมขัง

^๒ เหวง ชูศิริ, “การร้องขอให้ปล่อยจากการคุมขังโดยผิดกฎหมาย”, วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐, หน้า ๒๖.

โดยไม่ชอบด้วยกฎหมายนั้นอาจเกิดขึ้นได้ เช่น ผู้ต้องหาซึ่งถูกขังในระหว่างการสอบสวนได้รับอนุญาตให้ปล่อยชั่วคราวและศาลได้ออกหมายปล่อยไปแล้วแต่ตัวจำเลยมิได้รับการปล่อยจากเรือนจำ^๓

ดังนั้น การคุมขังโดยมิชอบด้วยกฎหมายจึงอาจเกิดโดยเจ้าพนักงานซึ่งอาศัยอำนาจตามกฎหมายหรืออาจเกิดโดยคนธรรมดาเป็นผู้ควบคุมหรือขัง ตามมาตรา ๙๐ แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เนื่องจากเป็นบทบัญญัติที่มุ่งคุ้มครองและเป็นหลักประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชนจากการถูกคุมขังโดยผิดกฎหมายในทุกกรณี ไม่ว่าจะการคุมขังจะเกิดขึ้นโดยไม่มีอำนาจมาแต่ต้น หรือคุมขังเกินกว่าระยะเวลาที่กฎหมายกำหนดไว้ก็ตาม การคุมขังโดยผิดกฎหมายนั้นจึงไม่จำกัดว่าจะเกิดขึ้นโดยจงใจหรือสำคัญผิด^๔ เช่นกรณีที่พนักงานสอบสวนควบคุมผู้ต้องหาไว้เกินกว่าความจำเป็นตามพฤติการณ์แห่งคดีหรือเกินกว่ากำหนดระยะเวลาที่กฎหมายกำหนดไว้ ถือว่าเป็นการควบคุมโดยผิดกฎหมาย หรือกรณีที่ผู้ต้องหาซึ่งถูกขังในระหว่างการสอบสวนได้รับอนุญาตให้ปล่อยชั่วคราวและศาลได้ออกหมายปล่อยไปแล้วแต่ตัวจำเลยมิได้รับการปล่อยจากเรือนจำหรือเจ้าพนักงานจำคุกผู้ต้องหาโทษตามคำพิพากษาเกินกำหนดในคำพิพากษาของศาล^๕ หรือ กรณีเจ้าพนักงานผู้ควบคุมปฏิบัติผิดไปจากวิธีการหรือระยะเวลาที่กำหนดซึ่งอาจเป็นไปโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อหรือสำคัญผิดในข้อเท็จจริงหรือข้อกฎหมายบางประการ^๖

การคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ มาตรา ๓๒ ได้กำหนดหลักการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกายของบุคคลไว้ว่า บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย การจับและการคุมขังบุคคล จะกระทำมิได้ เว้นแต่มีคำสั่งหรือหมายของศาลหรือมีเหตุอย่างอื่นตามที่กฎหมายบัญญัติ แต่อย่างไรก็ดี หากปรากฏข้อเท็จจริงในภายหลังว่าได้มีการจับกุมและคุมขังบุคคลใดโดยมิชอบด้วยกฎหมายอันเป็นการกระทำที่มีผลกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกายของบุคคลใดแล้ว รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ มาตรา ๓๒ วรรคห้า ได้กำหนดตัวบุคคลผู้มีสิทธิยื่นคำร้องต่อศาลเพื่อให้สั่งระงับหรือเพิกถอนการกระทำอันเป็นการกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพของบุคคลนั้นได้ โดยกำหนดให้ ผู้เสียหาย พนักงานอัยการหรือบุคคลอื่นใดเพื่อประโยชน์ของผู้เสียหาย มีสิทธิร้องต่อศาลเพื่อให้สั่งระงับหรือเพิกถอนการกระทำเช่นว่านั้น รวมทั้งจะกำหนดวิธีการตามสมควรหรือการเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นด้วยก็ได้

การคุ้มครองสิทธิตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของบุคคลได้พัฒนาหลักกฎหมายในเรื่องการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคลมาเป็นเวลานาน หลักประกันสิทธิเสรีภาพของบุคคลที่ปรากฏอยู่ในระบบกฎหมาย

^๓ คณิ่ง ภาไชย, “กฎหมายวิธีพิจารณาความ (เล่ม ๑)”, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๔๙.

^๔ คณิต ฌ นคร, “กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา”, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, ๒๕๔๖), หน้า ๒๘๕

^๕ คณิ่ง ภาไชย, เรื่องเดียวกัน.

^๖ จิรนิติ หะวานนท์, “สิทธิทวงวิธีพิจารณาความอาญาตามรัฐธรรมนูญ”, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน), หน้า ๕๓.

อังกฤษเป็นหลักกฎหมายที่สำคัญที่สุด นั่นก็คือ หลัก Habeas Corpus คือหลักในเรื่องหมายสั่งให้ส่งตัวผู้ถูกคุมขังมาศาล^๗

หลัก Habeas Corpus ได้มีการบัญญัติรองรับไว้แล้วในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความ มาตรา ๙๐ ซึ่งประกาศใช้แล้วตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ ในการร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาของไทยนั้นเริ่มมีตั้งแต่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากในสมัยนั้นมีความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการในการปรับเปลี่ยนกฎหมายให้เข้าสู่รูปแบบของกฎหมายสมัยใหม่และถือเป็นความจำเป็นที่จะต้องรีบทำในเวลานั้นเพื่อจะได้ขอแก้ไขข้อเสียเปรียบในเรื่องสิทธิเสรีภาพนอกอาณาเขต ดังนั้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ร่างกฎหมายวิธีบัญญัติใช้บังคับไปพลางก่อนโดยถือว่าเป็นเรื่องเร่งด่วนเพราะหากจะจัดทำให้เป็นรูปประมวลกฎหมายโดยสมบูรณ์แบบจะต้องใช้เวลานาน ในการจัดทำกฎหมายวิธีพิจารณาความให้สมบูรณ์ในรูปของประมวลกฎหมายนั้น ได้มีการตั้งกรรมการมาแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๓ แต่งานร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความได้ดำเนินการอย่างจริงจัง

ภายหลังที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยรัฐบาลได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่งเพื่อรับสละประมวลกฎหมายที่ยังค้างอยู่ให้เรียบร้อยเพราะเป็นเงื่อนไขที่จะได้รับเอกราชทางการศาลกลับคืนมา^๘

นอกจากนี้ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ยังได้กำหนดหลักเกณฑ์ และเงื่อนไขในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของบุคคลทั้งนี้เพื่อให้หลักการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกายของบุคคลสามารถดำเนินการได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยเริ่มตั้งแต่ขั้นตอนการออกหมายจับ ผู้กระทำความผิด ไปจนถึงขั้นตอนการนำตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษ ซึ่งอาจจะมีการควบคุมตัวไว้ในเรือนจำ หรือทัณฑสถานแห่งใดก็ได้ รวมทั้งวิธีการเยียวยาหรือการแก้ไขปัญหาในกรณีที่มีการอ้างว่ามีการจับกุมหรือมีขบถบุคคลใดในคดีอาญาโดยมิชอบด้วยกฎหมายโดยประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๙๐ ได้บัญญัติให้บุคคลดังต่อไปนี้ มีสิทธิยื่นคำร้องขอให้ปล่อยตัวบุคคลที่ถูกคุมขังโดยมิชอบด้วยกฎหมายต่อศาลที่มีอำนาจพิจารณา

คดีอาญา โดยบัญญัติว่า เมื่อมีการอ้างว่าบุคคลใดต้องถูกคุมขังในคดีอาญาหรือในกรณีอื่นใดโดยมิชอบด้วยกฎหมาย บุคคลเหล่านี้มีสิทธิยื่นคำร้องต่อศาลท้องที่มีอำนาจพิจารณาคดีอาญาขอให้ปล่อย คือ

๑. ผู้ถูกคุมขัง
๒. พนักงานอัยการ
๓. พนักงานสอบสวน
๔. ผู้บัญชาการเรือนจำหรือทัณฑสถาน
๕. สามี ภริยา หรือญาติของผู้มัน หรือบุคคลอื่นใดเพื่อประโยชน์ของผู้ถูกคุมขัง

เมื่อศาลได้รับคำร้องทั้งนี้ ให้ศาลดำเนินการไต่สวนฝ่ายเดียวโดยด่วนถ้าศาลเห็นว่าคำร้องมีมูล ศาลมีอำนาจสั่งผู้คุมขังให้นำตัวผู้ถูกคุมขังมาศาลโดยพลัน และถ้าผู้คุมขังแสดงให้เห็นที่พอใจแก่ศาลไม่ได้ว่าการคุมขังเป็นการชอบด้วยกฎหมาย ให้ศาลสั่งปล่อยตัวผู้ถูกคุมขังไปทันที

^๗ ชานินทร์ กรวิชัย, บทบรรณาธิการ, **บทบัญญัติ**, เล่มที่ ๒๐ ฉบับที่ ๓, ๒๕๐๕, หน้า ๗๖๗.

^๘ แสง บุญเฉลิมวิภาส, **ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย**, (กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน), ๒๕๔๓.

กระบวนการในการที่ศาลจะต้องดำเนินการเพื่อตรวจสอบความชอบด้วยกฎหมายของการคุมขังตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๙๐ ได้แก่

๑. ศาลที่มีอำนาจพิจารณาคำร้องคือ ศาลท้องที่ซึ่งมีอำนาจพิจารณาคืออาญาว่าการคุมขังเป็นการมิชอบด้วยกฎหมาย

๒. เมื่อมีคำร้องขอให้ปล่อยศาลต้องดำเนินการไต่สวนฝ่ายเดียวโดยด่วน

๓. ถ้าเห็นว่าคำร้องนั้นมีมูลศาลมีอำนาจสั่งให้นำตัวผู้ที่ถูกคุมขังมาศาลโดยพลัน

๔. ศาลจะต้องส่งปล่อยตัวผู้ถูกคุมขังไปทันทีถ้าผู้ถูกคุมขังแสดงให้เห็นที่พอใจของศาลไม่ได้ว่าการคุมขังเป็นการชอบด้วยกฎหมาย^๙

ตัวอย่างของกรณีที่มีการจับและคุมขังผิดตัวตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา เป็นกรณีศาลจังหวัดแห่งหนึ่งได้มีคำสั่งให้เพิกถอนหมายจับและปล่อยตัว นายเอก (นามสมมติ) ที่ถูกเจ้าพนักงานตำรวจจับกุมในคดียาเสพติด และถูกนำตัวไปคุมขังยังทัณฑสถานบำบัดพิเศษกลาง ทั้งนี้เนื่องมาจากว่าได้มีการจับผิดตัว ข้อเท็จจริงรับฟังได้ว่านายเอก (นามสมมติ) ที่ถูกจับกุมและคุมขังยังทัณฑสถานนั้นไม่ใช่ผู้ต้องหาที่กระทำความผิดในคดียาเสพติดเป็นเพียงบุคคลที่มีชื่อและนามสกุลเช่นเดียวกับผู้ต้องหาที่กระทำความผิดตัวจริง ซึ่งเรื่องนี้ศาลยุติธรรม ได้ให้ความสำคัญกับการดำเนินกระบวนการพิจารณาทางศาลเพื่อคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพส่วนบุคคลของประชาชนซึ่งเป็นสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานที่ได้รับการรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญ โดยภริยาของนายเอก ได้ยื่นคำร้องต่อผู้พิพากษาหัวหน้าศาล ขอให้ปล่อยตัวสามี ซึ่งมีอาชีพรับจ้างเลี้ยงหมู ที่เกิดจากการจับกุมและคุมขังโดยมิชอบด้วยกฎหมาย เนื่องจากนายเอกมิใช่ผู้กระทำความผิดฐานมียาเสพติดไว้ในครอบครองเพื่อจำหน่าย จึงน่าเชื่อว่าจะเป็น การจับผิดตัว ศาลจึงได้มีคำสั่งให้ไต่สวนคำร้องขอให้ปล่อยตามมาตรา ๙๐ แห่งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาโดยด่วน และเมื่อภริยาของนายเอก ได้เดินทางมาศาล ศาลก็ได้ทำการไต่สวนพยานผู้ร้องรวม ๕ ปาก รวมทั้งเจ้าหน้าที่ตำรวจชุดที่มีการจับกุมผู้ต้องหาที่ถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจล้อมชื่อและจับกุมได้พร้อมเมทแอมเฟตามีน จำนวน ๒,๐๐๐ เม็ด ที่ให้การว่าได้ร่วมกับนายเอก ซึ่งมีอาชีพรับจ้างขับรถทัวร์ ได้ร่วมกันค้ายาเสพติด และเจ้าหน้าที่ตำรวจที่เคยเห็นหน้าคนร้ายได้ยืนยันว่านายเอก (นามสมมติ) ผู้ต้องหาที่จับกุมนั้น ไม่ใช่ นายเอก ผู้ต้องหาที่ร่วมกระทำความผิด ข้อเท็จจริงจึงรับฟังได้ว่าเป็นการจับกุมและคุมขังโดยมิชอบด้วยกฎหมาย ศาลจึงมีคำสั่งให้เพิกถอนหมายจับ และให้ออกหมายปล่อยตัวนายเอก (นามสมมติ) ไปตามคำร้องขอของภริยาในวันเดียวกันนั่นเอง

เห็นได้ว่ากระบวนการยุติธรรมนั้น ได้ให้ความสำคัญคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพแก่ประชาชนผู้บริโภคที่ได้รับผลกระทบจากความเสียหายจากข้อผิดพลาดบกพร่องดังกล่าว เมื่อได้ความว่าผู้ถูกคุมขังนั้นไม่ใช่ผู้กระทำความผิดก็ต้องปล่อยตัวไป ดังนั้น การจับกุมหรือคุมขังบุคคลใดจึงต้องกระทำด้วยความระมัดระวัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเป็นการกระทำอันมิชอบด้วยกฎหมาย ดังเช่น ในกรณีของนายเอก (นามสมมติ) ที่ถือได้ว่าได้รับผลกระทบโดยตรงจากการถูกลิดรอนสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกายตามที่รัฐธรรมนูญได้บัญญัติรับรองคุ้มครองไว้ กฎหมายจึงต้องมีมาตรการที่จะคุ้มครองเมื่อมีการกระทำโดยมิชอบด้วยกฎหมายเกิดขึ้น ซึ่งศาลมีอำนาจที่จะทำการไต่สวนหาความจริงว่ามีการกระทำโดยมิชอบด้วยกฎหมาย

^๙ ณรงค์ โจทย์หาญ, สิทธิผู้ต้องหา จำเลย และผู้ต้องโทษในคดีอาญา, รายงานการวิจัย, กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, ๒๕๔๐, หน้า ๑๙๗.

เกิดขึ้นจริงหรือไม่ หากได้ความจริง ศาลจะต้องมีคำสั่งให้ปล่อยตัวผู้ถูกคุมขังนั้นทันที ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่ทุกฝ่ายและเพื่อป้องกันการลงโทษจำเลยผิดตัว

อย่างไรก็ดี สิทธิที่จะร้องขอให้ปล่อยตามมาตรา ๙๐ จะมีอยู่เพียงระยะเวลาที่ถูกคุมขังโดยมิชอบด้วยกฎหมายเท่านั้น ดังนั้น หากในระหว่างที่มีการยื่นคำร้องขอให้ปล่อย หรือการไต่สวนคำร้องขอให้ปล่อยนั้นยังไม่ถึงที่สุด และผู้ถูกคุมขังได้รับการปล่อยตัวไปแล้วในระหว่างนั้น ศาลชอบที่จะจำหน่ายคดีนั้น และสิทธิของบุคคลที่ร้องขอให้ปล่อยย่อมระงับไป

ดังตัวอย่างคำพิพากษาฎีกาที่ ๔๘๒๗/๒๕๕๐ (ประชุมใหญ่) ที่ศาลฎีกาวินิจฉัยว่า สิทธิของผู้ถูกคุมขังในการยื่นคำร้องขอให้ศาลสั่งปล่อยตัว จากการควบคุมหรือขังโดยผิดกฎหมายตามมาตรา ๙๐ นั้น มีอยู่เพียงชั่วระยะเวลาที่ผู้ถูกคุมขังยังถูกควบคุมหรือขังไว้โดยไม่ชอบด้วยกฎหมายเท่านั้น เมื่อปรากฏว่าหลังจากผู้ร้องถูกควบคุมตัว พนักงานสอบสวนได้ปล่อยผู้ร้องชั่วคราวไปแล้วโดยให้ผู้ร้องทำสัญญาประกันไว้ จึงไม่มีการควบคุมตัวผู้ร้องอีกต่อไป ผู้ร้องจึงไม่อาจร้องขอตามมาตรา ๙๐ ได้ แต่ในส่วนของ การจับหากเป็นไปโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายก็เป็นเรื่องที่ผู้ร้องจะดำเนินคดีแก่เจ้าพนักงานตำรวจที่จับผู้ร้อง ด้วยการร้องทุกข์ต่อเจ้าพนักงานหรือฟ้องคดีต่อศาลด้วยตนเองตามบทบัญญัติของกฎหมายต่อไป

ดังนั้น การคุมขังบุคคลใดบุคคลหนึ่งจะต้องกระทำการด้วยความระมัดระวัง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากเป็นการกระทำอันมิชอบด้วยกฎหมาย ดังเช่นในกรณีตัวอย่าง ที่ถือได้ว่าได้รับผลกระทบโดยตรงจากการถูกลิดรอนสิทธิและเสรีภาพในร่างกายตามที่บัญญัติรับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย กฎหมายจึงต้องมีมาตรการที่จะคุ้มครองเมื่อมีการกระทำโดยมิชอบด้วยกฎหมายเช่นว่านั้นเกิดขึ้น โดยกำหนดให้ศาลมีอำนาจที่จะต้องทำการไต่สวนหาความจริงว่ามีการควบคุม กักขังโดยมิชอบด้วยกฎหมายจริงหรือไม่ หากเป็นจริงศาลต้องมีคำสั่งให้ปล่อยตัวผู้ถูกคุมขังนั้นไปทันที ทั้งนี้ศาลจะพิจารณาข้อเท็จจริงจากพยานหลักฐานเป็นรายกรณีไป

หลักประกันอิสรภาพ จากการถูกคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายในระบอบประชาธิปไตย

ปัจจุบันมีปัญหาเกี่ยวกับการคุมขังบุคคลเกิดขึ้นหลายกรณีไม่ว่าจะเป็นการกระทำที่ชอบหรือมิชอบด้วยกฎหมายก็ตาม หลัก Habeas corpus ที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๙๐ นั้น เป็นบทบัญญัติเพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของบุคคลในอันที่จะไม่ให้บุคคลอื่นมาคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ทั้งนี้ได้มีการกำหนดมาตรการคุ้มครองให้บุคคลดังต่อไปนี้คือ ผู้ถูกคุมขังเอง พนักงานอัยการ พนักงานสอบสวน ผู้บัญชาการเรือนจำหรือทัณฑสถาน ภรรยาหรือญาติของผู้นั้นหรือบุคคลอื่นใดเพื่อประโยชน์ของผู้ถูกคุมขัง สามารถยื่นคำร้องขอต่อศาลให้ปล่อยตัวได้ในกรณีที่มีการคุมขังบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยมิชอบด้วยกฎหมาย บุคคลนั้นสามารถที่จะร้องขอต่อศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีอาญานั้น

เมื่อพิจารณาจากหลักการในประชาธิปไตยที่ว่า ทุกคนมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน และได้รับการคุ้มครองโดยกฎหมายซึ่งเป็นไปตามหลักการในประชาธิปไตยทั้งด้านสิทธิเสรีภาพและหลักนิติธรรม ผู้ที่ถูกคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายได้รับการรับรองไว้ในกฎหมายตามหลักสากลซึ่งมีที่มาจากหลักในเรื่อง Habeas corpus ในระบบกฎหมายอังกฤษ และประเทศไทยได้บัญญัติไว้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญ และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๙๐

อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติการร้องขอให้ปล่อยผู้ที่ถูกคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายค่อนข้างไม่ได้ถูกนำมาใช้เนื่องจากมีกระบวนการทางอาญาอย่างอื่น เช่น การร้องขอต่อเจ้าพนักงานตำรวจมาช่วยนำตัวผู้ที่ถูกคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ให้ผลจากการถูกคุมขัง ปัญหาของผู้ถูกคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายอาจเกิดจากการกระทำของเจ้าพนักงานของรัฐทำให้ระบบการให้ความช่วยเหลือโดยจะมางานตำรวจซึ่งมีอำนาจจับกุมคุมขังเสียเองไม่สามารถกระทำได้จึงยังคงต้องมีการร้องขอต่อศาลเป็นทางออกซึ่งที่เกิดขึ้นในอดีตที่ผ่านมา มามีการถูกควบคุมหรือคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายโดยอาศัยอำนาจกฎหมายพิเศษเช่น การกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ เป็นต้น

สิทธิโดยการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนจากการคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย

การเยียวยาชดใช้ค่าสินไหมทดแทนจากการคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๙๐ นั้น ปัจจุบันยังไม่มีกรออกกฎหมายมารองรับหากมีกรณีเกิดการคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายให้กับผู้ถูกคุมขังแต่อย่างใด จากพระราชบัญญัติว่าด้วยค่าตอบแทนผู้เสียหายและค่าทดแทนและค่าใช้จ่ายแก่จำเลยในคดีอาญา พ.ศ. ๒๕๔๔ ผู้มีสิทธิได้รับค่าคุ้มครองตามพระราชบัญญัตินี้มี ๒ ประเภทเท่านั้น คือผู้เสียหาย และจำเลย เท่านั้น ไม่รวมผู้ถูกคุมขังโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย

เพราะฉะนั้นในกรณีผู้ถูกกล่าวหาที่ถูกคุมขังในระหว่างสอบสวนหรือในระหว่างพิจารณาคดี หากไม่ปรากฏข้อเท็จจริงที่มีความสัมพันธ์จริงๆกับเหตุผลทางกฎหมายที่ให้คุมขังต่อไปแล้ว ย่อมจะได้รับการปล่อยชั่วคราวทั้งนี้เป็นไปตามหลักการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชนในระบอบประชาธิปไตยและหลักของการดำเนินคดีอาญา ซึ่งให้คาดคะเนไว้ก่อนว่าผู้ถูกกล่าวหาไม่ใช่ผู้ทำผิด จนกว่าจะพิสูจน์ได้ชัดเจนปราศจากข้อสงสัยใดๆ ว่าทำผิดจริง ผู้ถูกกล่าวหาจึงไม่ถูกจำกัดสิทธิเสรีภาพโดยไม่จำเป็น แต่ในประเทศที่ปล่อยให้สิทธิเสรีภาพของประชาชนถูกคุกคามจากเจ้าหน้าที่รัฐอย่างรุนแรง หรือเป็นประเทศที่ปกครองโดยเจ้าหน้าที่รัฐ

ไม่ว่าโดยตรงหรือโดยทางอ้อม หรือเป็นประเทศที่ไม่มีการตรวจสอบและรักษาสมดุลอย่างจริงจังระหว่างองค์กรสามฝ่าย อันได้แก่ ฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ ผู้ถูกกล่าวหาหมักจะได้รับการปฏิบัติไม่ต่างจากผู้ทำผิด ด้วยการคุมขังไว้ในคุกเช่นเดียวกับนักโทษ

กรณีผู้ถูกคุมขังไม่ถูกสั่งฟ้อง หรือถูกสั่งฟ้องแต่ศาลพิพากษาให้ปล่อยตัว ซึ่งเป็นการริดลอนสิทธิเสรีภาพของประชาชนในระบอบประชาธิปไตยของไทย ดังนั้น ตามที่มีกฎหมายกำหนดให้ค่าทดแทนเฉพาะผู้ที่ตกเป็นจำเลยหากถูกคุมขังในช่วงพิจารณาคดีของศาล และต่อมาศาลพิพากษาให้ปล่อยตัวโดยไม่คลุมถึงผู้ที่ถูกคุมขังตลอดช่วงเวลาดังกล่าวด้วย จึงเป็นเรื่องหนึ่งที่ไม่เป็นธรรมแก่ผู้ถูกกล่าวหา นั้น โดยไม่คำนึงถึงสภาพแห่งความเป็นประชาชนในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งทุกคนมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน และรวมทั้งไม่สอดคล้องกับกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองที่ประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีตั้งแตปี พ.ศ. ๒๕๓๙ โดยได้กำหนดให้ผู้ถูกคุมขังก่อนที่จะตกเป็นจำเลยได้รับค่าสินไหมทดแทนจากรัฐ ซึ่งบทบัญญัติของกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองได้บัญญัติเรื่องการชดใช้ค่าสินไหมทดแทนไว้ในข้อ ๙ วรรค ๕ ว่า “บุคคลใดที่ตกเป็นผู้ถูกจับหรือควบคุมตัวโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายย่อมมีสิทธิเรียกร้องให้ชดใช้ค่าสินไหมทดแทน”

บทสรุป

โดยทั่วไปการคุ้มครองบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยลำพังตนเองใช้กำลังเข้ากระทำให้ไม่อาจกระทำได้อาจทำได้ และถือไม่ได้ว่าเป็นการกระทำโดยชอบอยู่แล้ว คงมีแต่เจ้าหน้าที่ของรัฐบางครั้งกระทำเกินอำนาจของตนไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือพลั้งเผลอก็ตาม จึงจะต้องกระทำการด้วยความระมัดระวัง เพราะการกระทำเช่นนั้นกระทบถึงสิทธิเสรีภาพโดยตรงของบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเป็นการกระทำโดยมิชอบไม่ว่าจะเป็นการควบคุมกักขังโดยเจ้าพนักงานหรือบุคคลทั่วไป กฎหมายจึงต้องมีมาตรการที่จะคุ้มครองเมื่อมีการกระทำโดยมิชอบด้วยกฎหมายเช่นนั้น โดยกำหนดให้ศาลมีอำนาจที่จะต้องทำการไต่สวนหาความจริงว่ามี การควบคุม กักขังโดยมิชอบด้วยกฎหมายจริงหรือไม่ หากเป็นจริงศาลต้องมีคำสั่งให้ปล่อยตัวผู้ถูกคุมขังนั้นไปทันที หลักการเช่นนี้เป็นหลักเก่าแก่และยังคงเป็นหลักสำคัญในนานาประเทศที่มีระบอบการปกครองที่เป็นประชาธิปไตยเสียเป็นส่วนใหญ่ดังเหตุผลที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น จนกระทั่งมีการนำหลักการนี้มาใช้ไว้ในรัฐธรรมนูญของไทยในหลายฉบับที่ผ่านมาแต่อย่างไรก็ตามบทบัญญัติในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๙๐ ก็ยังคงมีอยู่ไม่ถูกตัดออกตลอดมา ทั้งนี้ศาลยุติธรรมจึงเป็นสถาบันสำคัญในการที่จะให้ความคุ้มครองประชาชนอย่างแท้จริง โดยศาลจะพิจารณาข้อเท็จจริงเป็นรายกรณีไป ทั้งนี้ต้องยึดหลักการพื้นฐานของประชาธิปไตยเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตในสังคม มีการปฏิบัติตนตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด และยึดมั่นในหลักศีลธรรมและคุณธรรม ของศาสนาควบคู่กันไป ด้วย พร้อม ๆ กับดำรงตนเป็นประโยชน์ต่อสังคม ส่วนรวม โดยมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างจริงใจ อันจะก่อให้เกิดการพัฒนาสังคมและประเทศชาติให้เป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

- คณิต ฒ นคร. “กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา”. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, ๒๕๔๖.
- คณิ่ง ภาไชย. “กฎหมายวิธีพิจารณาความ (เล่ม ๑)”. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓.
- จิรนิติ หะวานนท์. “สิทธิทวงวิธีพิจารณาความอาญาตามรัฐธรรมนูญ”. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, ๒๕๔๖.
- เขวง ชูศิริ. “การร้องขอให้ปล่อยจากการคุมขังโดยผิดกฎหมาย”. วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.
- ณรงค์ ไจหาญ. สิทธิผู้ต้องหา จำเลย และผู้ต้องโทษในคดีอาญา. รายงานการวิจัย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, ๒๕๔๐, หน้า ๑๙๗.
- ธานินทร์ กรัยวิเชียร. บทบรรณาธิการ. บทบัญญัติ. เล่มที่ ๒๐. ฉบับที่ ๓, ๒๕๐๕. หน้า ๗๖๗.
- ปรีดี พนมยงค์. ประชาธิปไตย และรัฐธรรมนูญเบื้องต้น กับการร่างรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ สุวรรณภูมิ, ๒๕๑๗.
- แสวง บุญเฉลิมวิภาส. “ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย”. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2543.